

24. Всесоюзная перепись населения 1926 г.: УССР. Правобережный подрайон. Лівобережный подрайон. Отдел переписи: Народность. Родной язык. Возраст. Грамотность. Т. 12. / Труды ЦСУ СССР. – М.: Изд. ЦСУ СССР, 1928.
25. Всесоюзная перепись населения 1926 г.: УССР. Степной подрайон. Днепроровский подрайон. Горнопромышленный подрайон. Отдел переписи: Народность. Родной язык. Возраст. Грамотность. Т. 13.: / Труды ЦСУ СССР. – М.: Изд. ЦСУ СССР, 1928. – 464 с.
26. Население Киевской губернии по данным переписи 1920г.: численность населения. Возрастной состав, грамотность, национальный состав / Статистика України №6. – Сер. I. – Т. I. – Вип. I. – X.: 1922. – 59 с.
27. Україна 1929. Статистичний щорічник. – X., 1929. – С.22-23.

Mazur I.V. НАЦИОНАЛЬНЫЙ СОСТАВ НАСЕЛЕНИЯ И ЕГО ТРАНСФОРМАЦИЯ В ГУБЕРНСКИХ ЦЕНТРАХ УКРАИНЫ 1920-1926 ГГ.

В статье анализируется динамика развития и специфика расселения наиболее распространенных национальностей среди губернских городов Украины по материалам переписей населения 1920-х годов.

Ключевые слова: губерния, округ, административный центр, город, национальность, народность, горожане.

Mazour I.V. NATIONAL COMPOSITION OF POPULATION THAT HIS TRANSFORMATION IN PROVINCE CENTERS OF UKRAINE IN 1920-1926.

In the article the dynamics of development is analysed that specific of settling apart of the most widespread nationalities among the province cities of Ukraine on materials of censuses of population of 1920th years.

Keywords: province, district, administrative center, city, nationality, nationality, townspeople.

УДК 94 (477) «19»: 26

О.П. Тригуб

ПОМІСНИЙ ОБНОВЛЕНСЬКИЙ СОБОР УПЦ 1925 Р.: РІШЕННЯ ТА ЇХ РЕАЛІЗАЦІЯ

У статті простежується підготовка, проведення та результати Всеукраїнського Православного Собору Української Православної Церкви 1925 р. Особлива увага звертається на проведення цих заходів на єпархіальному рівні. Автор приходить висновку, що переважна більшість рішень Собору носила декларативний характер і не була втілена в життя.

Ключові слова: православна церква, Помісний Собор, духовенство

Не дивлячись на активізацію досліджень історії РПЦ у міжвоєнний період, дане питання, як у нагромадженні документального масиву, так і в дослідницькому плані, ще далеко від вирішення. Одним із завдань на цій ниві, нам здається вивчення матеріалів, у тому числі їх публікація, Всеукраїнських Соборів РПЦ 1918, 1925, 1928 років та супутньої їм документації, рішення яких носили принциповий і ключовий характер. На відміну від вивчення і публікації протоколів УАПЦ, які на сьогодні стараннями фахівців провідних науково-дослідних установ України, були видані окремими книгами, матеріали Соборів РПЦ залишаються маловідомими і перебувають у царині малодоступних джерел, не дивлячись на останні позитивні зрушення у цьому напрямку [1; 2]. Саме тому автор поставив своїм завданням прослідкувати окремі аспекти підготовки, проведення та результатів Всеукраїнського Обновленського Помісного Собору Української Православної Церкви (УПЦ) у практичній площині, визначити рівень репрезентативності його рішень на єпархіальному рівні.

Нагальні питання розвитку обновленського крила РПЦ в Україні, з моменту його поширення в Україні на межі 1922-23 рр., потребували скликання Всеукраїнського Православного Собору, який би юридично (у церковному відношенні) закріпив основні положення Обновленської Церкви. Підготовка до його скликання розпочалася ще у 1923 році, коли на Всеукраїнському церковному обновленському з'їзді духовенства і мирян 13-16 лютого у Харкові, в прийнятому «Положенні про Вище Церковну Управління (ВЦУ)» був пункт про організацію Передсоборної Комісії для вирішення питань, що стосувалися підготовки й організації Помісного Собору [3, арк. 224-зв.].

На кінець 1923 р. підготовчий етап було завершено, заплановано його проведення на кінець квітня 1924 р. і розроблено «Закон для виборів депутатів на Всеукраїнський Православний Помісний Собор», проект якого було розіслано 16 січня 1924 р. по всіх єпархіях для обговорення [4, арк. 18]. Питаннями, які виносилися на обговорення Собору, були: а) про історичну і канонічну основу й обсяг автокефалії Православної Української Церкви і проект її регламенту; б) про історичні, канонічні основи і рамки Православного Всеукраїнського Св. Синоду й проект його регламенту; в) про Всеросійський Собор 1923 р. і про відношення до його постанов з погляду місцевих автокефальних умов; г) про виникнення на Україні й характер «самосвятства-липківщини» і про способи примирення й об'єднання з ними; д) про «тихоновщину» на Україні; про характер цього руху й способи ліквідації його; е) про новий стиль (з довідками про спроби проведення його на Україні); ж) про українізацію церковного богослужіння в українських приходах, якщо вони того побажають; з) про церковну дисципліну і про заходи її відновлення; і) про управління єпархіальне, вікарне і благочинницьке; к) про парафіяльний статут; л) про церковне господарство й про внески на загальноцерковні потреби; м) про звітність, яку повинні вести єпархіальні, вікарні і благочинницькі управління; н) про бідних духовного звання; о) про можливість участі православного духовенства в культурній роботі на селі й у місті (читання лекцій загальнолітературного і філософського характеру, участь у товариствах, артільях і союзах бджолярів, садівників, лісників, городників, участь у здійсненні санітарних і господарських заходів уряду); п) про стан духовної освіти на Україні і про пастирські школи; р) про чернецтво і монастирі на Україні в сучасних державно-соціальних умовах; с) про православно-релігійне виховання дітей у сучасних умовах [4, арк. 18].

Згідно зазначеного «Закону» вибори відбувалися за трирівневою системою: парафія – благочиння – окружний з'їзд відкритим голосуванням. На останньому рівні обиралися 4 делегати: 2 – від духовенства, 2 – від мирян. На всіх рівнях виборці мали право давати делегатам накази, які поступали в особливу Комісію при Соборі і розглядалися зібранням [4, арк. 18-зв.-20]. Відповідно протягом січня – травня 1924 р. по Україні пройшли з'їзди духовенства та мирян, де відбулися вибори делегатів на Всеукраїнський Помісний Собор, обговорювався «Закон про вибори», давалися накази делегатам тощо.

Проект викликав на місцях різноманітні відзиви: на Собор покладалася безліч самих різних побажань, гострі питання про програму, склад і порядок виборів тощо, які поступили з багатьох регіонів країни. Основною вимогою, яка звучала в багатьох відгукках, була автокефалія УПЦ, що пов'язувалося з підняттям церковно-національного самосвідомості [5, с. 4]. Крім того, на Собор покладалася надія про об'єднання православних, припинення міжконфесійної ворожнечі тощо. Так Запорізький з'їзд 15 квітня 1924 р. наказував делегатам «наполягати на тому, щоб Православна Церква наша, що розділилася, прийшла до єднання, миру і повної згоди» [6, арк. 87]. Такі ж вимоги виказував і Кременчуцький з'їзд, на якому депутати хоча й не належали до обновленської церкви, не визнавали Харківський Синод і обновленських Соборів, але вирішили направити делегатів з надією на припинення боротьби в Церкві [7, арк. 22]. Але загальна ситуація в православ'ї та плани більшовицької влади загальмували процес скликання Собору і, натомість, було дозволено скликати Передсоборну Наряду, яка призначалася на 11-15 листопада 1924 р.

По перегляду матеріалів обновленських з'їздів за 1924 р. по різним регіонам України (усього переглянуто матеріали близько 30 з'їздів) лише деякі приділили увагу Передсоборній Наряді. Це свідчить про те, що в організаційному плані Наряду готувалася дуже на низькому рівні. Саме цим пояснюється відсутність представництва від мирян багатьох регіонів і мала кількість учасників (на Наряду прибуло усього 78 осіб: 26 архієреїв (один з них представник Всеросійського Синоду), 36 священнослужителів і 16 мирян) [8, арк. 118; 5, с. 5; 1, с. 196-197]. За нашими підрахунками, враховуючи, що було запрошено представників від Всеросійського Св. Синоду, весь єпископат та по два представника (по одному від духовенства та мирян) від кожного єпархіально-вікарного управління (загалом планувалося 110 осіб [5, с. 5]), а на початку 1925 р. існувало 33 управління (2 не мали єпископів) [9, с. 3], то на Наряду від українських обновленських єпархій повинно було з'явитися близько 100 осіб (з урахуванням заміщення 2 єпископів головами управлінь), а саме: 32 архієреї (з урахуванням помічника Пимена, єпископа Петра), 35 священників і 33 мирянина. Отже не з'явилося 7 єпископів і близько 17 мирян, що може бути пояснене як відсутністю коштів на відправку делегатів, так і зривом в організації їх обрання та відправки. Крім того, відсутність обговорення питань Наряду на загальноєпархіальних з'їздах, а також виборів на них депутатів, свідчить про порушення

.....
соборноправності при їх обранні, бо, на нашу думку, делегатами виступали переважно члени Єпархіальних Управлінь.

На порядок денний Передсоборної Наради висувалися вже зазначені вище питання, за винятком пунктів: «л», «м», «н», «о» та «с», які, ймовірно, були вилучені на вимогу радянської влади, бо суперечили загальнодержавній церковній політиці. Натомість до розгляду були додані питання: відношення до постанов 1923 р. та одружений єпископат, про відношення до майбутнього Вселенського собору та про склад Всеукраїнського Православного Священного Синоду [1, с. 196], що диктувалися тогочасною ситуацією як у вселенському православ'ї, так і в українському.

Нарада відкрилася 11 листопада 1924 р. у Харківському Кафедральному соборі. Головним завданням, яке ставила перед собою Передсоборна Нарада, було «вирішення кардинального питання про автокефалію Української Церкви й українізацію богослужіння, ...[що] буде сприяти внутрішньому укріпленню Української Церкви і послужить до усунення небезпеки міжусобиць» [5, с. 6].

У результаті роботи Передсоборної Наради було прийнято рішення: зберегти чернецтво та підпорядкувати Св. Синоду Києво-Печерську Лавру, виділити по одному чоловічому і жіночому монастирю в кожній єпархії у відлюднених місцях з обов'язковим додержанням чернечого посту, молитви, праці і послуху, припинити антиобновленьську агітацію чернецтва тощо. Протягом 12-13 листопада тривали дебати щодо автокефалії, яка була майже одностайно схвалена. Крім того було засуджено тихоновщину, як політичне явище, намітилися кроки щодо примирення з ними та з УАПЦ: «Ми сподіваємось, – говорилося в зверненні Передсоборної Наради, – що всі наші непорозуміння і чвари будуть розв'язані майбутнім Українським Собором, на який ми по-братньому вас кличемо. Зустрінемо вас із відкритим серцем, не згадуючи взаємних прикростей» [1, с. 197].

Таким чином, обновленська УПЦ провела підготовчу роботу по скликанню Собору, визначила основні питання для вирішення, затвердила «Закон про вибори», які підтвердили соборноправний характер управління конфесією. У той же час повністю було проігноровано питання про новий стиль та одружений єпископат, а вирішення цих питань перенесено на Помісний Собор. На нашу думку, це було пов'язано із неприйняттям цих реформ з боку віруючого населення, а при нестійкому становищі обновленства в Україні у багатьох єпархіях, обновленці не хотіли торкатися непопулярних питань до Собору.

По завершенні Передсоборної Наради обновленці почали активно готуватися до Собору на який поклалися величезні надії, особливо в питанні міжконфесійного миру в православ'ї, так як значна частина віруючих вважала, що «Собор примирить між собою усі угруповання православ'я і встановить єдину церковну владу» [10, арк. 114]. Цьому сприяло збільшення авторитету Синоду, збільшення кількості обновленських парафій та покращення дисципліни духовенства Синодальної Церкви. Так, в останньому кварталі 1924 р. обновленство кількісно значно укріпилося на Поділлі (42 громади на 1.09.1924 і 302 на 1.03.1925), Зінов'ївщині (з декількох до 45 відповідно), Волині, Полтавщині тощо [10, арк. 87-88-зв.; 11, арк. 92]. Окрім цього, значно вплинула на розстановку сил у РПЦ втрата верховного поводири в особі Патріарха Тихона, яка супроводжувалася оголошенням в офіційній пресі його передсмертного заповіту, де в черговий раз була визнана радянська влада та відбулося покаєння за контрреволюційні вчинки. Комплекс цих подій і привів до покращення позицій обновленства, яке на українських землях намагалося зберігати традиційне православ'я з мінімальним реформаторством.

Перші єпархіальні з'їзди почали проводитись у січні 1925 р. Ключовими питаннями, що розглядалися, були: результати роботи Всеукраїнської Передсоборної Наради, становище православ'я в Україні та вибори на грядущий Помісний Собор. Про прагнення до миру мирян різних православних конфесій яскраво свідчить зібрання церковних рад різних конфесій м. Артемівська для з'ясування вищезазначених питань та обрання делегатів на Собор [12, арк. 4]. Подібний примирливий характер мав і з'їзд Одеської єпархії 3-5 лютого 1925 р., на якому було присутнє 110 делегатів, з яких - 3 єпископи, 24 протоієреї, 29 священників, 3 диякони і 51 мирянин [13, с. 6].

Не дивлячись на те, що питання примирення було одним із головних, тим більше на ньому наполягали депутати-миряни, які не розуміли, у чому ж різниця між обновленцями та тихоновцями, якщо всі вони однаково моляться і вірять, і для чого це непотрібне і шкідливе розділення, яке необхідно знищити. Але перші ж виступи обновленських ораторів показали, що

не дивлячись на зовнішнє бажання примирення, завданням їх було викликати у делегатів винятково негативне ставлення як до тихоновщини, так і до, взагалі, питання примирення, про що свідчить опис виступів: «Коли полилися гарячі промови принижених й ображених пастирів, в приходи яких нагло вторгалися тихоновські вовки і на їх очах губили їх духовних овець, коли почуті були блюзнірсько-цинічні відзиви тихоновців про дітей, хрещених православними обновленцями, що «ще не хлоп'ята, а щенята»... то почали прозрівати і більш темні і впевнюватися, що в тихонівщині правди немає і що вся вона... тримається брехнею і обманом» [14, с. 156].

При цьому обновленські оратори підтвердили і небажання тихоновського духовенства до примирення, зачитавши в кінці виступу лист, в якому вони вказали, що сама думка про примирення з обновленцями призводить на тихоновців «несприятливе враження». Після цього член Московського та Харківського Синодів, представник Одеської єпархії професор Покровський у своєму виступі вказав на догматичні та адміністративні розбіжності між двома течіями.

Але миряни й після таких викриттів вимагали привести на з'їзд представників тихонівського табору: 3 священників та 3 мирян. Але останні не згодні на делегування мирян і вимагали, щоб їх інтереси представляли 12 священників, на що з'їзд не згодився. А представник адмінвідділу НКВС, який був присутній на з'їзді, взагалі почав вимагати зняття цього питання з порядку денного, що й було зроблено [14, с. 156-157]. Таким чином, усі спроби примирення представників двох ворогуючих течій у південному регіоні виявилися невдалими і рішення даного питання фактично було перенесено на розсуд Всеукраїнського Помісного Собору.

Протягом лютого-березня 1925 р. у більшості благочиній було проведено збори з вирішення нагальних потреб конфесії, обговорення результатів Передсоборної Наради, обрання делегатів на єпархіальні з'їзди та накази делегатам. Пік обновленських з'їздів єпархіального та вікарного масштабу для розгляду питань, що виносилися на Помісний Собор і вибору делегатів припав на квітень 1925 р. Особливо активно підійшло до цього подільське духовенство. Як районні, так і вікарні з'їзди Гайсинщини та Кам'янецьчини беззаперечно висловилися за автокефалію Українського Православ'я, що було єдиним питанням, яке не викликало заперечень, на відміну від інших принципових запитів, що збудили бурю протилежних думок. Так у питанні про тихоновщину депутати Кам'янецьчини висловилися проти патріаршої форми правління і засуджували цю течію як політичне явище, але з винесенням остаточного вердикту з нього на Помісному Соборі [15, арк. 12-13]. Натомість Гайсинський з'їзд взагалі відмовився обговорювати це питання, як таке, що «вносить роз'єднання в церковне життя» [15, арк. 24].

Фактично ніхто не підтримав шлюбний єпископат, новий стиль і другошлюбність, але окремі райони Гайсинщини (Дашівський і Хашевацький) позитивно висловилися за останні два пункти, хоча на загальному з'їзді Гайсинського вікаріатства ці питання отримали негативну оцінку, а Кам'янецьчина порекомендувала обміркувати їх на Всеукраїнському Соборі, а остаточно вирішити лише на Вселенському Соборі. Щодо мови, то хоча окремі райони висловлювалися за слов'янську мову, а більшість підтримувала ідею здійснювати Службу Божу тією мовою, яку бажають парафіяни з обов'язковим задоволенням потреб меншості, на окружних з'їздах приймалися рішення за українізацію [15, арк. 12-13, 24-25, 28-40]. Подібні з'їзди пройшли в Шаргороді, Полтаві, Корсуні, Охтирці, Харкові та інших містах [16, арк. 173-175; 17, арк. 7; 18, арк. 351-352; 19, арк. 166].

У листі, адресованому Соборові, архімандрит з Первомайщини Кирило (Квашенко) сформулював волю багатьох православних пастирів і мирян України наступним чином: «Всі без винятку хочуть, щоб віра наша свята православна була непохитною. Хочуть, щоб обряд наш церковний залишився незмінним. Хочуть, щоб усі підвалини церковні, освячені віками, не були знищені примхами, або фантазією окремих осіб» [20, с. 158].

Як вже зазначалося, на Собор покладалися величезні надії на примирення українського православ'я. Тому напередодні Всеукраїнський Св. Синод розіслав звернення до Харківського єпископа Костянтина (Дякову), що виконував обов'язки Екзарха України, єпископів усіх тихоновських єпархій та Київської Центральної Ради УАПЦ. В них підкреслювалося, що Всеукраїнський Помісний Собор ставив своєю головною метою «об'єднання й примирення Української Церкви на ґрунті її непорушного православ'я, автокефальності і соборноправності» і запрошував усіх єпископів різних конфесій прибути на Собор для «широкої участі в його діяннях» [21, с. 1].

На ці звернення, підкреслює український дослідник Сергій Жилюк, відгукнувся тільки єпископ Костянтин, який вважав, що переговори можуть бути можливі за умови зведення їх до питання про Собор 1923 р. і законність засудження усім Собором колишнього Патріарха Тихона. Для переговорів з єпископом Костянтином Синод відрядив делегацію у складі 5 осіб: митрополита Київського Інокентія, архієпископа Бердичівського Олександра, архієпископа Павлоградського Андрія, протоієрея М. Фетісова і мирянина В. Скоркіна. Розмова відбулась на квартирі єпископа Костянтина, де протягом чотирьох годин сторони висловлювали свої позиції. Представники тихоновського духовенства, які брали участь у переговорах, звинувачували обновленців у порушенні канонів і догматів, але після роз'яснень членів синодальної делегації відмовились від цих звинувачень і погодилися надалі не вдаватися до перепосвячення, переосвячення храмів і закидів щодо безблагодатності обновленців. Проте сторони не змогли домовитись щодо головного для тихоновців питання – відношення обновленців до Собору 1923 р. Вони підкреслили, що мають із Патріархом канонічний зв'язок і запропонували вести переговори про об'єднання з його місцезблостителем митрополитом Петром (Полянським), а також виправдати на Соборі тихоновське духовенство щодо його контрреволюційної діяльності і відносити з діячами Карловацького Синоду. На ці пропозиції синодальні делегати зауважили, що справа церковного устрою має зводитись тепер не до старих образ, а виявлятися в організації істинно християнського життя в нових соціально-державних умовах. Хоча переговори не дали результатів, Пленум Синоду протоколом від 16 травня все ж відзначив, що з боку тихоновців відбулись певні зрушення у відношенні їх до обновленців і є надія на поступове налагодження взаємних християнських відносин поміж ворогуючими сторонами [1, с. 200-201].

Офіційне відкриття Другого Всеукраїнського Православного Собору (в даному випадку обновленська церква підкреслювала свою спадкоємність від РПЦ, яка у 1918 р. провела свій Перший Всеукраїнський Собор) відбулося 17 травня 1925 р. в Кафедральному соборі м. Харкова. За даними Мандатної комісії на собор прибуло спочатку 208 із 224 делегатів: єпископів – 34, кліриків – 88, мирян – 86. Всього в роботі соборних засідань брало участь 215 делегатів з вирішальним голосом та 100 запрошених вільних слухачів. Засідання розпочалися у Трьохсвятительській церкві 18 травня о 10 годині ранку [1, с. 202].

18 травня газета «Вечернее радио» повідомила про те, що Собор утворюватиме 4 секції, секційні засідання проходять зранку і ввечері протягом чотирьох діб, і що стороннім особам – не членам Собору – присутність на засіданнях (як секційних, так і загальних) буде заборонена. Кожен член Собору повинен був мати при собі громадське посвідчення і квиток на право участі в Соборі. Всім представникам духовного сану слід було одягти ряси, єпископи ж мали бути у клобуках [20, с. 158].

Першим вирішувалося питання автокефалії обновленської УПЦ. Слухання доповідей професора О.І. Покровського й архієпископа Ізюмського Йосипа (Кречетовича) та їх обговорення тривало до 20 травня. Під час обговорення доповідей лише один депутат, селянин із Волині Марк Сильчук, відкрито виступив проти автокефалії, зазначивши, що «при єдності віросповідання, богослужбового чину і церковних звичаїв» «для спасіння душі вона непотрібна... вона гордість для духовенства» [22, арк. 3; 23, с. 3]. Всупереч тому делегат Волинської єпархії свящ. Василій (Матвійчук) рішуче висловився за автокефалію. Свящ. Костянтин (Смирнов), у свою чергу, виступав за обмежену автокефалію і, вважаючи більш доречною автономію УПЦ в системі Всеросійської Церкви, запропонував розглядати автокефалію в якості способу залагоджування церковних конфліктів: «із Москви йдуть тихонівщина і церковний розлад, тому слід відокремитися від Москви». Проф. О.І. Покровський своєю доповіддю підвів підсумок диспуту. Провідний ідеолог українського обновленства щодо поєднання російських і українських елементів у практиці УПЦ висловився, що таке є явищем ненормальним, але воно поступово зникне, оскільки «є в Україні і свої люди, і власні сили і для управління, і для боротьби з ворогами церкви» [22, арк. 5-7; 20, с. 160-161].

На голосування головуєчий Собору митрополит Пимен виніс лише сам принцип автокефалії УПЦ, необхідність її внутрішньої самостійності, за що проголосувало 202 делегати, проти було 6 голосів і 7 утрималося [1, с. 202]. Офіційне проголошення автокефалії здійснив архп. Йосиф на ранковому засіданні 21 травня.

Хоча в ухвалі Собору йшлося про повну автокефалію Української Церкви, проте, як відзначає у своїй роботі Сергій Жилюк, зберігалось попереднє формулювання із зазначенням

посередницької ролі Всеросійського Синоду, щоправда у невиразному вигляді. Пропозицію архієпископа Йосипа, висловлену на Передсоборній нараді, щоб не згадувати в тексті проголошення автокефалії Всеросійського Синоду, було відхилено. Таким чином, повноту автокефалії Української православної церкви такою редакцією було дещо знівельовано, а в тодішніх реаліях державно-церковних відносин така редакція давала підстави Російській церкві при необхідності втручатися в питання зовнішніх зносин Української церкви [1, с. 203].

Автокефалію Обновленської церкви затвердив Третій Всеросійський Помісний Собор спеціальною грамотою від 6 жовтня 1925 р., де зазначалося: «III Всеросійський Помісний Священний Собор... с братською любов'ю приймає та благословляє цей акт своєї рідної сестри – Української Православної Церкви... [і] виражає глибоку впевненість у тому, що зв'язані свободою, братською любов'ю в Союзі миру дві рідні сестри – Російська й Українська Православні Церкви збережуть на вічні часи у своїх взаємовідносинах заповіти Христової любові, мира й правди» [24, с. 525; 25, с. 126].

Значну роль у прийнятті даного рішення Собору, а також на підтвердження тієї тези, що ніяке важливе рішення обновленців не приймалося поза увагою радянських органів, відіграли ДПУ та ЦК КП(б)У. Напередодні Собору, 1 березня 1925 року, на засіданні Антирелігійної Комісії, слухаючи питання про стан обновленства, було прийнято рішення: «...по відношенню до обновленства поставити перед ЦК КП(б)У та ЦК РКП(б) питання про необхідність увести: а) повну автокефалію української церкви із затвердженням такої Всеросійським Синодом; б) українізацію богослужіння...». [26, с. 55] Отже, можна із високим ступенем ймовірності припускати, що без санкції Харківського, а особливо Московського більшовицького центру, автокефалію, по крайній мірі з боку Всеросійського Собору, підтверджено не було б.

У другій половині 21 травня обговорювалися доповіді Йосипа (Кречетовича) та Лоллія (Юр'євського), що були виголошені на засіданні 20 травня. Зміст доповідей не мав принципових відмінностей від виголошених ними на Передсоборній Нараді. Обговорення даного питання викликало неоднозначні реакції з боку депутатів, але більшість виявляли щирі бажання знайти шляхи порозуміння і об'єднання з УАПЦ. Багато дискусантів зійшлися на думці, що дієвим кроком у боротьбі із «липківщиною» стане дієва, а не декларативна, українізація. Для примирення лунали пропозиції створити спеціальну комісію, але проти конструктивного діалогу виступили митрополит Пимен (Пегов) та представник Всеросійського Синоду Павло Красотін.

Остаточна резолюція щодо УАПЦ була прийнята 23 травня 1925 р. у пунктах наступного змісту: 1) осіб вищої «липківської» ієрархії приймати тільки з благословення Вселенського патріарха, через перевисвячення, згідно практики Російської Православної Церкви; 2) нижче духовенство колишнього висвячення приймати в суцільному чині; 3) доручити Священному Синоду звернутися від імені Собору до влади з клопотанням про недопущення спільного чи почергового служіння в православних храмах з «липківцями», оскільки це ображає наше релігійне почуття; 4) утворити спеціальну комісію при Синоді для роботи по возз'єднанню «липківців» із православною церквою, для чого комісія зобов'язується: а) підготувати до видання чин літургії в перекладі професора І. Огієнка, також інші богослужбові книги в перекладі П. Куліша; б) видати і поширити серед православних віруючих праці архієпископа Йосипа, протоієрея Григоровича та ін., де розкривається сутність «липківщини» з історичної, догматичної і канонічної сторін; в) визнати за необхідне вивчення української мови всім священнослужителям України; г) українізувати богослужіння; д) відкрити в Академії кафедру для вивчення «липківщини», а в синодальному журналі – окрему сторінку для висвітлення цього питання. До складу вищезгаданої комісії делегати собору обрали 5 осіб: архієпископів Йосипа (Кречетовича), Лоллія (Юр'євського) та Олександра (Чекановського), професора О.І. Покровського і прот. В. Коваленка [1, с. 204-207].

Щодо інших доповідей: «Про відношення Другого Всеукраїнського Собору до постанов Другого Всеросійського Собору 1923 р.» (митр. Ювеналій (Мошковський), «Про тихоновщину» (архп. Йосиф (Кречетович), «Про покращення церковної дисципліни» (архп. Олександр (Чекановський), «Організація духовної освіти і релігійного виховання» (єп. Серафим (Ляде) та «Українізація богослужіння і церковного життя» (єп. Іоаким (Пухальський) та інших, то вони за своєю сутністю та висновками не відрізнялися від виступів і рішень Передсоборної Народи (детальніше див. [1, 207-213]).

Другий Всеукраїнський Помісний Собор завершив свою роботу 27 травня 1925 р. Він остаточно відмовився від канонічних реформ, які ратифікував Собор, позбавляючи

обновленський рух ідейного підґрунтя. Намагаючись викликати прихильність віруючих, з огляду на їхні нарікання, обновленці відступилися від вимоги зміни застарілих церковних канонів. Спостерігалось значне потепління політики відносно чернецтва, було знято з порядку денного питання шлюбного єпископату і повторного шлюбу духовенства. Враховуючи настрої парафіян, відкладалося введення нового календарного стилю до вирішення цього питання Вселенським Собором. За влучним виразом єп. Йосифа (Яцковського): «З моменту Всеукраїнського Собору 1925 р. революційний період в житті Церкви закінчився» і «подальша церковна робота повинна вестися убік встановлення тісних взаємовідносин між пастирями і пасомими на основі морального удосконалення кліру, шляхом дисциплінованості духа і визнання загальнообов'язкової дисципліни...» [27, арк. 39]. З іншого боку, у найбільш принципових послідовників обновленської ідеології це викликало негативне ставлення, як докір пролунали слова: «у нашій синодальній церкві на Україні не впроваджено жодних нововведень, у чому можна переконатися з синодальних постанов та відозв, а також із спостережень над її церковною практикою. Уся ж ідеологія синодалів зводиться до підпорядкування Синоду й до визнання справедливості соціальної революції» [28, с. 62].

Протягом 1925-1928 рр., тобто у міжсоборний період, головна увага керівництва обновленської церкви була приділена наступним питанням: проведення в життя та зміцнення автокефалії; встановлення твердого зв'язку із Східними Патріархами та іншими главами автокефальних Церков; українізація богослужіння; реорганізація єпархій у зв'язку з новим територіально-адміністративним поділом країни; підготовка до Вселенського Собору; пошук шляхів і способів до примирення з інакомислячими; духовна освіта [25, с. 126].

Автокефалія представляла собою одне із найважливіших завдань УПЦ. Саме тому, майже відразу після Собору 17 червня 1925 р. Всеукраїнський Св. Синод звернувся до Російського Св. Синоду із проханням про звільнення УПЦ від присяги 1686 р. і вже 19 червня створив Комісію з питань автокефалії та українізації. Остання 26 жовтня, після підтвердження автокефального статусу УПАСЦ Всеросійським Собором, звернулася до Вселенського Патріархату та автокефальних церков з проханням благословити автокефалію УПЦ, але відповідь так і не була отримана. Не знаючи, в чому складається затримка з визнанням української автокефалії з боку Вселенського Патріарха, 1 вересня 1926 р. Св. Синод вирішує направити йому делегацію у складі митрополитів Інокентія (Пустинського) та Ювеналія (Мошковського) із детальною доповідною запискою щодо автокефалії, але реалізувати це рішення не вдалося. І хоча Українській Церкві вдалося встановити відносини із Вселенським й Єрусалимським патріархатами, Синайським архієпископом, Грецькою (Елладською), Болгарською, Грузинською і Фінляндською церквами, але офіційного визнання своєї автокефалії від Вселенського Патріарха вона так ніколи й не отримала (виділення наше. – О.Т.).

Окрім того, прагнення вищого українського духовенства до категоричної автокефалії значно загострило взаємовідносини Українського та Російського Св. Синодів, яке виражалось, за твердженням останнього, у відході від ідеалів обновленства та рішень Всеросійських Соборів 1923 і 1925 рр., неузгодженні із ним принципових рішень як кадрового, так і ідейного характеру тощо, що викликало таку глибину розриву, яка привела до зняття митр. Пименом (Пеговим), у різкій формі, звання Члена Пленуму Всерос. Синоду [27, арк. 12-14]. Таким чином, автокефалія, в деякій мірі, мала деструктивний (sic!) характер у плані улагодження взаємовідносин помісних церков.

Не дивлячись на усі намагання Св. Синоду УПАСЦ не було досягнуто істотних успіхів і в справі українізації, що втілювалася в життя вищезгаданою Комісією з автокефалії та українізації. Протягом трьох років голова Комісії змінювався тричі: Йосиф (Кречетович), Володимир (Дубчук), Іоаким (Пухальський), що не сприяло покращенню роботи. 25 грудня 1925 р. організовано Комісію з перекладу богослужбової літератури, а 4 вересня 1926 р. схвалено видання нового журналу українською мовою «Рідна Церква», який видавався протягом 1927 р. і через брак коштів та передплатників (всього 220 чол.) припинив своє існування. 10 жовтня 1927 р. Св. Синод виніс постанову про видання української літератури, а 25 листопада відновлено різдвяний збір на українське видавництво і 29 листопада по всім єпархіям розіслано відповідний циркуляр [29, арк. 183, 188; 25, с. 126; 1, с. 223].

Про декларативність заяв про українізацію зауважив і депутат Миколаївського єпархіального з'їзду 22-23 липня 1927 р. протоієрей О. Мшанецький, зазначивши, що «Миколаївське єпарх. управління протягом двох років не організувало українського богослужіння в місті, чим сприяло появі самосвятства» [30, арк. 269]. У результаті з'їзд

.....
прийняв резолюцію: «Визнати природним і корисним там, де є можливість, за бажанням віруючих здійснювати православні Богослужіння рідною мовою за схваленими Прав. Свящ. Синодом перекладами» [30, арк. 273-зв.].

Ще гірше йшла справа з дисципліною духовенства, що впала до найнижчого рівня. Для її підвищення Св. Синод 15 червня 1925 р., тобто практично відразу після Собору, видав циркуляр із забороною духовенству стригти волосся та носити цивільний одяг, 8 лютого 1926 р. оголошено відозву про збереження дисципліни серед кліриків та мирян тощо [25, с. 127]. Та не дивлячись на усі заходи Св. Синод повинен був регулярно у своїх засіданнях повертатися до проблеми дисципліни. Так, 3 вересня 1926 р. на Пленумі обговорювалося питання підвищення дисципліни серед єпископату [31, арк. 35].

Ймовірніше за все, подібні відозви та постанови не занадто бентежили духовенство, так як лише за міжсоборний період було 46 випадків позбавлення сану, з яких 7 - за власним бажанням і 39 - за рішенням суду, двоє з яких були архієреями: архієпископ Прилуцький Феодосій та єпископ Георгій - за одруження та перехід до УАПЦ. Серед рядового духовенства причинами були: за прийняття другого посвячення - 6, за негідну поведінку - 6, за непослух церковній владі - 6, за другий шлюб - 3, за зречення віри шляхом публічної відмови - 13, за відмову від чернечої обітниці - 5 [25, с. 127]. Отже Св. Синод намагався утримувати дисципліну на належному рівні, не відмовляючись навіть від каральних заходів.

У той же час, не дивлячись на безліч негативних моментів у житті обновленської УПЦ, все ж її становище після Собору 1925 р. дещо покращилося, як в організаційному, так і в якісному та кількісному відношенні.

Отже ми бачимо, що значна частина прогресивних заявок обновленців мала декларативний характер і не була реалізована в повній мірі у міжсоборний період. Відсутність дисципліни як серед вищого, так і нижчого, духовенства засвідчило невміння Синоду втримати керівництво і відсутність його авторитету. Але Українська Синодальна Церква зробила значний крок у бік очищення з себе негативних слідів, що залишилися від діяльності обновленців та групи «Жива Церква» у 1922-1923 рр., показуючи прихильність до традицій і церковної практики на фоні урахування українських національних реалій.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Жилюк С.І. Обновленська церква в Україні (1922-1928). – Рівне: РДГУ, 2002.
2. Ігнатуша О. Православні церкви України у стані розколу та пошуках єдності (20-30-ті роки ХХ ст.). – Запоріжжя: ЗНУ, 2008.
3. Центральний держархів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф.5. – Оп.1. – Спр. 2189.
4. Держархів Вінницької області (далі – ДАВО). – Ф. Р-197. – Оп. 5. – Спр. 35.
5. Всеукраинское Предсоборное Совещание 11-15 ноября н.г. [1924] // Голос Православной Украины. – 1925. – №1-2. – С.4-8.
6. Держархів Запорізької області (далі – ДАЗО). – Ф.Р-316. – Оп.3. – Спр. 6.
7. Держархів Полтавської області (далі – ДАПО). – Ф. Р-2034. – Оп.1. – Спр. 266. – Арк. 22.
8. ДАВО. – Ф.П-30. – Оп.1. – Спр.109.
9. Состав Украинского Православного Епископата, подчиняющегося Всеукраинскому Священному Синоду // Голос Православной Украины. – 1925. – №4.
10. ЦДАВО України. – Ф.5. – Оп.2. – Спр. 193.
11. ДАПО. – Ф.П-9032. – Оп.1. – Спр. 146. – Арк. 92.
12. Держархів Донецької області (далі – ДАДО). – Ф.Р-2375. – Оп. 2. – Спр. 73.
13. Одесский Епархиальный Съезд // Голос Православной Украины. – 1925. - № 9.
14. Балягузова О.Ю. Розкол в українському православ'ї у 1921-1930 рр. (на матеріалах Півдня України): дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Миколаївський держ. ун-т ім. В.О. Сухомлинського. - Миколаїв, 2005.
15. ДАВО. – Ф. Р-197. – Оп. 3. – Спр.12.
16. ДАВО. – Ф. Р-197. – Оп. 3. – Спр. 3.
17. ДАПО. – Ф.П-9032. – Оп. 1. – Спр.147.
18. Держархів Черкаської області (далі - ДАЧО), ф.Р-185, оп.2, спр.11.
19. Держархів Харківської області (далі - ДАХО), ф.П-1, оп.1, спр.1192.
20. Білан Г.І. Обновленський рух в Україні 20-30-х рр. ХХ ст.: Дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / НАН України; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського. - К., 2005.
21. Призывы на Собор // Голос Православной Украины. – 1925. - № 9.
22. Державний архів Автономної Республіки Крим. – Ф. 540. – Оп. 1. – Спр.77.

23. Деяние 2-го Всеукраинского Поместного Священного Собора 18-21 мая // Голос Православной Украины (Харьков). – 1925. – №10.
24. Левитин-Краснов А., Шавров В. Очерки по истории русской церковной смуты – М.-Küsnacht (Schweiz): Крутицкое патриаршее подворье, Institut Glaube in der 2. Welt, 1996.
25. Деяния III-го Поместного Священного Собора Украинской Православной Автокефальной Церкви. Отчет о деятельности Свящ. Синода УПЦ за междусоборный период 1925-1928 гг. // Український Православний Благовісник. – 1928. – №10.
26. Пашенко В.О. Дітище ДПУ: до витоків обновленського руху в Україні // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 1994. – №1.
27. ДАЧО. – Ф. Р-314. – Оп.1. – Спр. 9.
28. Білан Г.І. Обновленська церква в Україні: 1924-1927 рр. // Грані (Дніпропетровськ). – 2003. – № 6 (32).
29. ДАЗО. – Ф. Р-316. – Оп. 3. – Спр. 183, 188.
30. ДАМО. – Ф. Р-118. – Оп.2. – Спр. 281.
31. ДАЧО. – Ф.Р-314. – Оп.1. – Спр. 8.

Тригуб О.П. ПОМЕСТНЫЙ ОБНОВЛЕНСКИЙ СОБОР УПЦ 1925 Р.: РЕШЕНИЯ И ИХ РЕАЛИЗАЦИЯ.

В статье прослеживается подготовка, проведение и результаты Всеукраинского Православного Собора Украинской Православной Церкви 1925 г. Особое внимание обращается на проведение этих мероприятий на епархиальном уровне. Автор приходит к выводу, что подавляющее большинство решений Собора носило декларативный характер и не было воплощено в жизнь.

Ключевые слова: православная церковь, Поместный Собор, духовенство.

Trigoub O.P. POMISNIY OBNOVLENSCIY CATHEDRAL OF OUPPTS OF A 1925 R.: DECISION IS THAT THEIR REALIZATION.

In article preparation, realization and results of the All-Ukrainian Orthodox Council of the Ukrainian Orthodox Church of 1925 is traced. The author addresses the special attention on realization of these actions at an eparchial level. He comes to a conclusion, that predominate majority of decisions of the Council had declarative character and not was realized.

Keywords: orthodox church, Pomisniy Cathedral, clergy.

УДК: 94(477.74) «1939/1945»

В.В. Гінда

ОРГАНІЗАЦІЯ СПОРТИВНОГО ЖИТТЯ В ОКУПОВАНИЙ НІМЦЯМИ УКРАЇНІ (1941-1944 РР.)

В статті на основі широкого спектру джерел досліджується організація спортивного життя в окупованій нацистами Україні. Розглядаються питання фінансування спорту, його структура, відношення до такого явища окупантів, причини, що спонукали українців займатися спортом.

Ключові слова: спорт, фізична культура, окупація.

Останнє десятиріччя вітчизняні історики та спеціалісти періоду Другої світової війни значну увагу приділяють вивченню різних сфер життя та побуту населення у роки окупації. Однак досі питання спорту залишались поза їх увагою. Даній тематиці досі не присвячено жодної історичної розвідки, виключення становить, так званий «матч смерті», проведений в серпні 1942 р. у Києві між українською командою «Старт» і німецькою «Флакельф». Між тим, в архівах містяться документи, які засвідчують розвиток спорту в період окупації практично в всіх регіонах України.

Так, у повному обсязі він був представлений у дистрикті «Галичина». В рейхскомісаріаті «Україна» (далі – РКУ) і «Трансністрії» – тільки футбол, бокс, баскетбол, волейбол, шахи, шашки, рідше – гімнастика, легка атлетика. При цьому слід зазначити: якщо в двох останніх окупаційних територіальних утвореннях, вони зосереджувалися в відповідних